

Transfer a následná obnova jednoho z posledních polabských domů s podsíní

Markéta Hanzlíková

Klíčová slova: Oskořínek, Polabské národopisné muzeum v Přerově nad Labem, dům s podsíní, roubení, zdívo z nepálených cihel, transfer, obnova, transfer kompaktních bloků

Podobu malebné krajiny českého a moravského venkova po staletí utvářenou prací lidských rukou půvabně doplňovaly vesnice s navazující plužinou, sídla s regionálně odlišnou a výtvarně působivou vesnickou architekturou. Minimální povědomí o možnostech obnovy vesnické architektury pro plnohodnotné soudobé využití vede k nevratným ztrátám architektonického fondu. Postupující zánik charakteristického vzhledu kulturní krajiny, vesnických sídel i samotných historických vesnických staveb v naší zemi vychází nejen z neznalosti regionálních kontextů i odlišností a z netečnosti k estetickým a architektonickým hodnotám, ale souvisí také s úpadkem řemeslných dovedností a ztrátou obecného povědomí o tradičních stavebních technologiích. Přesto se můžeme setkat s řadou pozitivních příkladů obnovy, zhodnocení a využití vesnických staveb. Nepodaří-li se zachovat stavbu na původním místě, může být poslední možností záchrany chátrajícího objektu jeho přenesení do muzea v přírodě.

Podsínňové¹ stavby v polabské vesnické architektuře

Vesnickou architekturu Polabí reprezentují především drobné přízemní roubené stavby často s charakteristickými lomenicemi.² Vedle roubených konstrukcí se zde setkáváme se zdívm z kamene a nepálených cihel, ačkoli zděná vesnická architektura je zastoupena

v menší míře především stavbami s ohlasy klasicismu. K jejímu většímu rozšíření ve vesnickém prostředí dochází v polabské oblasti až s počátkem 20. století, kdy se objevují obytné i hospodářské objekty s vaznicovými krovky se zdobně pojednanými prvky v prázdných vazbách štítů, které jsou v souvislosti s rozvojem železnice ovlivněny architektonickým výrazem a stavebními konstrukcemi drážní architektury. Oblast Polabí současně patří mezi území, na kterém byly v minulosti hojně zastoupeny roubené i zděné stavby s podsíní.³ Podsín, prostor pod více či méně předsazenou střechou objektu, byla součástí obytných i hospodářských vesnických staveb a kováren.⁴ Na rozdíl od průchozího městského podloubí bývala na vesnici podsín od veřejného prostoru oddělena plůtkem z ozdobně pojednaných profilovaných prken nebo s jednoduchým, převážně svisle kladeným bedněním.

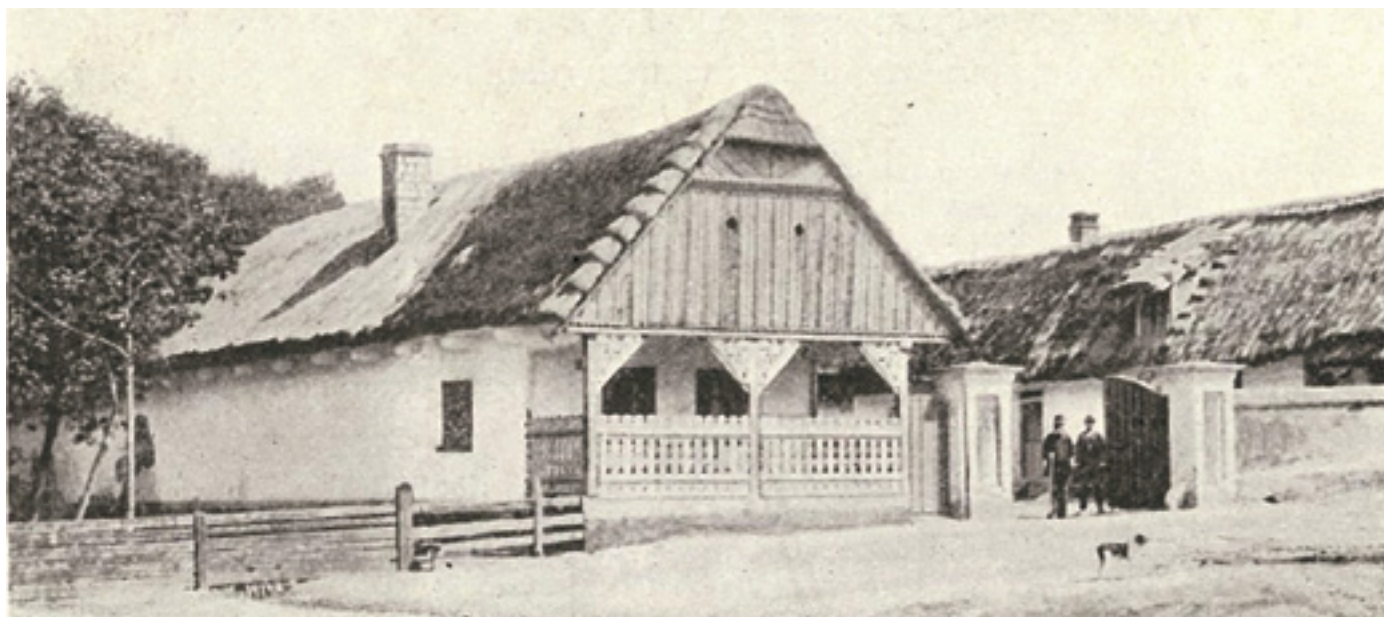
Do dnešních dnů se z polabských domů s podsíní zachovalo in situ jen několik dokladů na území okresu Nymburk.⁵ Jsou to památkově chráněné stavby čp. 2 v Byšičkách, čp. 22 v Dubečce a dům čp. 24 v Žitovlicích, který byl díky celkové obnově v minulých letech zachráněn před zánikem. Ze staveb, které nejsou státem chráněnými památkami, se dochoval dům čp. 86 v Jíkví, přenesený z Národopisné výstavy československé, a čp. 19 v Dubečce. Kovárny s podsíní zastupuje v nedávné době necitlivě přestavěná kovárna čp. 124 v Jíkví.⁶

1. Oskořínek, mapa stabilního katastru, 1842, převzato z <http://archivnimapy.cuzk.cz/>, vložená šipka označuje dům čp. 65. Oskořínek – map of the 1842 stable Land Registry, the arrow indicates house No. 65. Oskořínek – Plan aus dem Stablen Kataster vom Jahre 1842, der Pfeil zeigt auf das Haus Nr. 65.

2. Oskořínek, současná katastrální mapa, převzato z <http://nahlizenidokn.cuzk.cz/>, vložená šipka označuje dům čp. 65. Oskořínek – contemporary Land Registry map, the arrow indicates house No. 65. Oskořínek – heutige Katastralkarte, der Pfeil zeigt auf das Haus Nr. 65.

3. Dům s podsíní čp. 65, nejstarší známá fotografie pořízená nejpozději roku 1909, převzato z KOŽÍŠEK, Karel (ed.). *Poděbradsko. Obraz minulosti i přítomnosti*, s. 141. House with arcade No. 65, the oldest known photography taken by 1909. Vorlaubehaus Nr. 65, die älteste bekannte Fotografie, spätestens im Jahre 1909 aufgenommen.

Poloroubený dům s podsíní čp. 65 z Oskořínku

Počátkem loňského roku stál v nymburském okrese ještě jeden dům s podsíní na svém původním místě. Poloroubený dům,⁷ který jediný se dochoval z původní usedlosti čp. 65 v Oskořínku, je nemovitou kulturní památkou zapsanou do ústředního seznamu od 3. května 1958. Památková péče preferuje zachování, obnovu a využití staveb in situ, byť se změnou funkčního využití, která ovšem nesmí být provedena na úkor památkové a architektonické hodnoty objektů. Demolice stavby, ale i její přenesení do muzea v přírodě je negativním zásahem do historického urbanismu i zástavby historického jádra vsi. Dlouhodobě nevyužívaný a neudržovaný dům čp. 65 se ani přes mnohaleté úsilí památkových orgánů⁸ nepodařilo obnovit a jedinou možností záchrany stavby, která se v posledním desetiletí kvůli zanedbané údržbě nacházela ve špatném stavebnětechnickém stavu, bylo její přenesení do Polabského národopisného muzea v přírodě v Přerově nad Labem.

Areál usedlosti čp. 65 byl situován na východní straně ulicové návsi v Oskořínku. Dům dendrochronologicky datovaný do roku 1831–1832 byl přízemní, částečně podsklepené tříprostorové stavení s podsíní před hlavním štítovým průčelím a v zadní části s navazujícím hospodářským dílem. Přední díl domu v rozsahu světnice byl roubený v *kožichu*,⁹ zadní dva díly stavby, prostor topeniště a navazující chlévy byly zděné z nepálených cihel. Celá stavba stála na podezdívce z lomového kamene.

Mapa stabilního katastru z roku 1842 (obr. 1) zachycuje areál s hloubkově orientovanými objekty na severní a jižní straně dvora a stodolu v tradiční pozici v hloubce parcely uzavírající dvůr z východu. Všechny budovy jsou značeny žlutě, což znamená, že by měly být postaveny ze spalného materiálu, přesto se lze domnívat, že stavba byla již v době mapování poloroubená s přiznaným roubením světnice. Hliněné vnější i vnitřní omazávky roubených stěn (kožich) i omazání stropních trámů bylo provedeno druhotně, jak dokládaly zbytky vápených nátěrů na roubení, pod mazaninou čitelné okosy s náběhem na stropních trámech (obr. 11) a slícování původně předsazené podezdívky roubené části vnějšími hliněnými omítkami. Při porovnání mapy stabilního katastru se současnou mapou (obr. 2) vidíme, že dům se nacházel ve stejné pozici jako v roce 1842, pouze hospodářská část byla nově prodloužena východním směrem. Nejstarší známá fotografie areálu čp. 65 (obr. 3), pořízená nejpozději roku 1909,¹⁰ ještě zachycuje hospodářský objekt na jižní straně dvora se sedlovou střechou krytou došky a pultovým vikýřem pro podávání sena v severní ploše střechy. Z fotografie nelze určit, zda je stavba roubená v *kožichu*, nebo zděná omítaná. Tříprostorový dům s navazujícími chlévy na severní straně dvora je zde doložen již v *kožichu* s podsíní v hlavním štítovém průčelí a s lomenicí charakteristickou pro Polabí. Zadní zděná část je omítaná. Poměrně jednoduchá lomenice byla ve spodních dvou třetinách svisle a v horní třetině klasovitě bedněná, ve vrcholu štítu zakončená kabřincem, doplněná

4. Dům s podsíní čp. 65 v Oskořínku, 1986, foto P. Vácha, fotoarchiv NPÚ ÚOP SČ. House with arcade No. 65 in Oskořínek. Vorlaubenhause Nr. 65 in Oskořínek.

ozdobně profilovanými lištami a dvojicí větracích okének pravděpodobně ve tvaru čtyřlístku. Hambalkový krov s přesahem omazaných stropních trámů nad zápraží vynáší lehkou doškovou krytinu. Výplně mezi pásy a sloupky podsíně jsou zdobeny bohatým profilováním. Fotografie také dokládá pilířovou bránu s bedněnou brankou pro pěší i vjezdovými vraty.

Fotodokumentace uložená na Územním odborném pracovišti Národního památkového ústavu středních Čech v Praze (NPÚ ÚOP SČ) z roku 1986 (obr. 4) zachycuje stavbu po meziválečných úpravách krovu. Původní hambalkový krov byl nahrazen krovem vaznicovým s přesahem profilovaných zhlaví krokví. Přesah stropních trámů nad zápraží byl zkrácen a zhlaví trámů i podstřeší opatřeno svislým bedněním z krátkých, jednoduše zdobených prkének. Kabřinec v hlavním štítovém průčelí byl nahrazen polovalbou, lomenici nahradil lichoběžníkový svisle bedněný štít s dvojicí drobných obdélných větracích otvorů. Sloupky podsíně byly zjednodušeny. Bohatě profilovaný plůtek podsíně zůstal beze změny. Dokumentována je zde také pilířová brána. Protilehlá budova na jižní straně dvora se již nedochovala.

Počátkem 90. let 20. století byly necitlivě odbourány chlévy navazující na dům a následně odstraněna i zadní příčná stěna komorového dílu. Došlo k zániku pilířové brány. Po roce 2000 byl fotograficky dokumentován zhoršující se stavebnětechnický stav domu.

Záměr dostavby Polabského národopisného muzea v Přerově nad Labem a okolnosti předcházející vlastnímu transferu domu z Oskořínku

Ideový záměr Polabského muzea na rozšíření Polabského národopisného muzea v přírodě v Přerově nad Labem předpokládal dostavbu tří objektů, mimo dvou stodol zahrnoval také transfer domu čp. 65 z Oskořínku. Architekti Jan Pešta a Jan Veselý z NPÚ ÚOP SČ provedli v roce 2009 na základě zadání muzea zaměření domu čp. 65 z Oskořínku. Dlouhodobě nevyužívaný objekt, sloužící jako skladiště, nebyl pro potřeby zaměření a dokumentace vlastníky vyklizen. Vzhledem k rozsahu zadání a nedostupnosti některých konstrukcí a prvků nebylo pořízeno podrobné zaměření architektonických detailů. Nebyl zpracován ani stavebněhistorický

průzkum. V roce 2010 byla Janem Peštou zpracována studie, s částečným využitím podkladů od etnografky Jany Hrabětové z Polabského muzea, na celkové rozšíření muzea o tři stavby včetně transferu a návrhu doplnění domu čp. 65 z Oskořínku.¹² Projekt pro stavební povolení¹³ z roku 2010 byl bohužel muzeem zadán projektantovi, který neměl zkušenost s obnovami historických staveb ani s transferem objektů, proto obsahoval řadu nepřesností, které později komplikovaly obnovu autentických konstrukcí a podoby domu.

V roce 2011 bylo Krajským úřadem Středočeského kraje povoleno přenesení domu z Oskořínku čp. 65 – nemovité kulturní památky – do Polabského národopisného muzea v přírodě v Přerově nad Labem. V následujících letech se muzeu nepodařilo získat finanční prostředky na uskutečnění záměru ani na odbornou přípravu. NPÚ ÚOP SČ si byl vědom nedostatečných podkladů a požadoval zpracování prováděcího projektu, který měl být v rozpracovanosti konzultován. Avšak z důvodů nedostatku finančních prostředků muzeum požadovanou dokumentaci nezdalo k zpracování. Teprve v roce 2015 byla po minimální odborné přípravě udělena dotace z ROP na rozšíření Polabského národopisného muzea v přírodě v Přerově nad Labem o celkem pět staveb¹⁴ včetně podsínového domu čp. 65 z Oskořínku.

Odborné instituce nemají právní kompetenci jakkoli zasahovat do výběrového řízení. Při výběru firem není zohledňována znalost historických konstrukcí a tradičních stavebních postupů, jediným kritériem je cenová nabídka. Pro realizaci dostavby muzea v přírodě byla vybrána stavební firma, která neměla žádnou zkušenost s obnovou historických staveb. Při termínové náročnosti pro předání stavby¹⁵ jsou podobné vstupní podmínky nesmírně obtížné pro všechny zúčastněné strany, tj. investora, památkový dozor i samotnou prováděcí firmu, neboť se musí základní stavební principy charakteristické pro historickou vesnickou zástavbu naučit až v průběhu prací, což pochopitelně vede k složitým jednáním a chybám ve stavebnětechnických, konstrukčních i typologických postupech a v celkovém provedení staveb. Pro muzea v přírodě, která by měla především reprezentovat hodnověrnou podobu historických vesnických objektů, včetně detailů a konstrukčních postupů, je tento systém výběrových řízení v zásadním rozporu s podstatou a samotným smyslem jejich vzniku. Muzea v přírodě mají sloužit jako jakási živá učebnice řemeslného umu a stavební kultury našich předků. Současně při zmíněném systému výběrových řízení ve svém důsledku dochází ke kolizím se základními principy při spolupráci s památkovým

5. Dům s podsíní čp. 65 v Oskořínku, podsíní sloužící jako přístřešek pro uskladnění sena, září 2014, foto M. Hanzlíková, NPÚ ÚOP SČ.
House with arcade No. 65 in Oskořín, the arcade serving as a shelter for storing hay. Vorlaubehaus Nr. 65 in Oskořín, die Vorlaube dient als Vordach für die Heulagerung.

dozorem a povinnostmi vyplývajících ze zákona o památkové péči.¹⁶ Polabské národopisné muzeum v přírodě v Přerově nad Labem není státem chráněnou kulturní památkou, proto byl v případě rozšíření muzea o výsledných pět objektů prováděn památkový dozor pouze u transferu památkově chráněného domu s podsíní čp. 65 z Oskořínku.

Požadavky NPÚ ÚOP SČ na transfer a podklady pro vlastní realizaci

NPÚ ÚOP SČ požadoval standardní přípravu před zahájením demontáže stavby, očíslování konstrukčních prvků i detailů, průběžnou fotodokumentaci při rozebírání konstrukcí a měřičskou dokumentaci prostoru topeniště. Přenesení roubené části staveb je v České republice převážně prováděno ustáleným postupem, rozebráním a opětovným složením trámů na novém místě. Na základě mnoholeté památkové praxe s podchycením zdiva z pálených cihel a lomového kamene při obnovách historických staveb, zkušeností s úspěšně provedenými transfery těchto konstrukcí v naší republice¹⁷ a v souvislosti se znalostí realizací přenosu celých staveb z pálených cihel a kamene do muzeí v přírodě v Německu vzešel z NPÚ ÚOP SČ, z důvodu zachování maximální autentičnosti domu, požadavek na přenesení alespoň části zdiva z nepálených cihel v kompaktních blocích.¹⁸

Důležitým podkladem pro přenesení zdiva byla fotodokumentace Jany Berkové z NPÚ ÚOP SČ a Jana Pešty věnovaná transferům zdiva v německém muzeu v přírodě v Bad Windsheim. Z dokumentovaného bednění štítu vycházel návrh statického zajištění bloků,¹⁹ který byl při realizaci následně modifikován pro potřeby přenesení nepáleného zdiva bez podezdívky. Neméně

zásadní pomocí byla konzultace s Martinem Novotným z Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici, který poskytl elektronickou verzi článku věnovaného přenosu zdi z nepálených cihel do Muzea vesnice Niedersulz v Rakousku.²⁰

Transfer domu

Podsínový dům čp. 65 z Oskořínku sloužil v době před vlastním přenesením jako skladiště odložených věcí. Podsín s chybějícími podpůrnými sloupy nahrazovala přístřešek pro slámu. Destruovaná byla zadní příčná stěna komorového dílu, v důsledku čehož došlo k poklesu krovu v zadní části domu, zatímco poklesnutí krovu přední části bylo způsobeno chybějícími sloupky podsíně, které podpíraly předsazení střechy (obr. 5, 6).

K vážným chybám z hlediska běžně užívaných postupů při přenášení historických objektů došlo již při zahájení prací. Zcela opomenuta byla vstupní schůzka, která by jednoznačně určila postup prací s cílem minimálního poškození konstrukcí a zachování autentičnosti stavby. Práce byly svěřeny pomocným stavebním dělníkům bez jakékoli odborné specializace. Nepoučení dělníci zničili střešní plášť z pálených maloformátových tašek *JAROSLAV VESELÝ MOLITOROV* a přenesli vaznicový krov bez pořízení fotodokumentace průběhu rozebírání a jednotlivých prvků. (obr. 7, 8). Přes velkou snahu ze strany orgánů památkové péče systematizovat postup prací, bylo i v dalších krocích postupováno značně živelně.²¹ Hliněná mazanina byla plošně sejmuta včetně vápenných nátěrů. Demontáž roubení nebyla fotograficky zdokumentována. Neodborným vyjmutím okenních výplní, opět bez pořízení fotodokumentace, došlo ke ztrátě původní nasekávané mříže okénka

6. Dům s podsíní čp. 65 v Oskořínku, dvorní průčelí, září 2014, foto M. Hanzlíková, NPÚ ÚOP SČ. House with arcade No. 65 in Oskořín, the courtyard facade. Vorlaubenhause Nr. 65 in Oskořín, Hoffassade.

7. Dům čp. 65 v Oskořínce, stav po demontáži krovu, duben 2015, foto M. Hanzlíková, NPÚ ÚOP SČ. House No. 65 in Oskořínek, the state after the disassembly of the roof truss. Haus Nr. 65 in Oskořínek, Zustand nach dem Abbau des Dachstuhls.

8. Dům čp. 65 v Oskořínce, po demontáži krovu, zděná část dvorního průčelí s okny do síně a komorového dílu, duben 2015, foto M. Hanzlíková, NPÚ ÚOP SČ. House No. 65 in Oskořínek, after the truss disassembly, the brick part of the courtyard facade with windows leading into the hall and the chamber section. Haus Nr. 65 in Oskořínek, nach dem Abbau des Dachstuhls, der gemauerte Teil der Hoffassade mit den Fenstern zur Stube und zum Wohnspeicherteil.

9. Dům čp. 65 v Oskořínce, stav po demontáži krovu, okno komorového dílu, duben 2015, foto M. Hanzlíková, NPÚ ÚOP SČ. House No. 65 in Oskořínek, the state after the truss disassembly, a window of the chamber section. Haus Nr. 65 in Oskořínek, Zustand nach dem Abbau des Dachstuhls, Wohnspeicherfenster.

10. Dům čp. 65 v Oskořínce, neodborně demontovaná mříž, osvětlení a nadpraží okna komorového dílu, duben 2015, foto M. Hanzlíková, NPÚ ÚOP SČ. House No. 65 in Oskořínek, unprofessionally removed bars, jamb casing and head jambs of the chamber section window. Haus Nr. 65 in Oskořínek, unfachmännisch abgebautes Gitter sowie Anschlag des Wohnspeicherfensters.

do síně, byla zničena šambrána okna komory a z větší části zanikla informace o stavebnětechnickém řešení nadpraží obou oken ve dvorním průčelí zděné části domu (obr. 9, 10). Zdivo v prostoru topeniště bylo poškozeno a částečně rozebráno před provedením dokumentace.

Jednotlivé prvky stavebních konstrukcí nebyly ani přes opakované urgency ze strany památkové péče jednoznačně označeny. Fotoměřičská dokumentace topeniště měla být zpracována investorem, vzhledem k nedostatku času a již značné části rozebraného zdiva byla pořízena pracovníky NPÚ ÚOP SČ.

Transfer a obnova tesařských konstrukcí

Stavebnětechnický stav roubení nebylo možné v přípravných fázích určit, neboť roubená část byla z vnějšího i vnitřního líce opatřena hliněnou mazaninou. Podobně byly skryté pod hliněnou mazaninou pohledové stropní trámy (obr. 11). Teprve po vyklizení objektu, sejmutí mazaniny a zahájení rozebírání stavby byl zjištěn značný rozsah poškození, který se po převozu trámů a jejich odborném ohledání po jednotlivých kusech ukázal jako zcela havarijní. I zde se projevila nezkušenost

stavební firmy s transferem objektů a stavebními postupy.²² Dožilé trámy byly použity k založení roubené konstrukce a trám po trámu byl souběžně s prováděným roubením vymazáván hliněnými vymazávkami řídké kašovité konzistence (obr. 12). Konstrukci bylo nutné opětovně rozebrat a očistit od čerstvě nanesené hlíny, aby bylo možné trámy posoudit. Masivní dubové patní trámy působily z vnějšího líce stavby zcela kompaktně, ale z vnitřního líce byly trámy výrazně poškozeny dřevokaznou houbou. Po provedení sond bylo zjištěno, že zdravé dřevo trámů dosahuje tloušťky pouze okolo 2 až 3 cm. Ačkoli na trámech nebyly plodnice, lze podle kostičkového rozpadu dřeva usuzovat na napadení dřevomorkou domácí. Zbývající trámy roubení byly rozsáhle poškozeny tesaříkem krovovým.

Roubená světnice byla v celém rozsahu provedena jako ne zcela přesná kopie. Přes opakovaný požadavek památkového dozoru nekopírovaly nové trámy své původní předlohy přesně. Zanedbána byla zčásti také autentická podoba zámku v nároží.

Prvky meziválečného vaznicového krovu se zprvu jevily jako vhodné k novému použití. Po důkladném prohlédnutí jednotlivých trámů bylo u všech zjištěno lokální poškození dřevokazným hmyzem a hnilobou, které nebylo možné sanovat tradičními tesařskými postupy, aniž by došlo k poddimenzování výrazně subtilních původních prvků. Proto bylo nutno také krov provést v kopii.

Stropní trámy byly naopak téměř všechny po přenesení znovu použity. Avšak při osazování byly chybně položeny náběhem a okosem obráceným nahoru, zatímco původní dlaby po krokách staršího

hambalkového krovu na druhotně zkrácených zhlavích se dostaly na spodní stranu. Vzhledem k pokročilému stavu stavebních prací a nedostatku času se orgánům památkové péče nepodařilo prosadit otočení trámů. Pohledově je chyba eliminována překrytím čel zhlaví ozdobným bedněním podle doloženého stavu. Z funkčního hlediska nejsou opačně položené trámy překážkou, neboť krokve vaznicového krovu jsou osedlány do pozední vaznice, ale pro návštěvníka tak zanikla informace o druhotném omazání trámů, které bylo čitelné díky okosu a náběhu propsaným pod mazaninou (obr. 11).

Ze všech původních dřevěných konstrukcí a prvků zůstala zachována pouze většina sloupků oken, části trámových zárubní, stropní trámy a výplně otvorů (okna a dveře). Nově bylo provedeno bednění štítu. Plůtek podsíně a vrata s vrátky v pilířové bráně jsou kopiemi podle fotodokumentace. Hliněné vymazávky, omazání trámů a hliněná mazanina nebyly z technologických důvodů prozatím aplikovány.

Přenesení a následná obnova zděné části stavby

Transfer zdiva z prostoru topeniště nebyl od samotného začátku považován za reálný. Stavební fáze topeniště narušovaly jeho kompaktnost (obr. 12). Záclenky z pálených i nepálených cihel, druhotně zazdívkou, dutiny sopouchů a torzo druhotně vloženého tělesa cihelné pece kapkovitého tvaru s novodobou zazdívkou neumožňovaly přenos uceleného bloku zdiva, protože nebylo dostatečně soudržné, a tudíž trans-

11. Dům s podsíní čp. 65 v Oskořínku, stropní trámy druhotně omazané hliněnou mazaninou s čitelným okosem a náběhem, září 2014, foto M. Hanzlíková, NPÚ ÚOP SČ. House with arcade No. 65 in Oskořínek, ceiling beams secondarily covered by clay mortar with a legible bevel and haunch. Vorlaubenhause Nr. 65 in Oskořínek, mit dem Strohhlemestrich sekundär verleimte Deckenbalken mit gut sichtbarer Abschrägung und Deckenvoute.

12. Přerov nad Labem, detail neodborně založeného roubení domu čp. 65 z Oskořínku, zcela dožilé trámy průběžně vymazávané kašovitou hliněnou mazaninou, květen 2015, foto M. Hanzlíková, NPÚ ÚOP SČ. Přerov nad Labem, a detail of unprofessionally founded timbering of house No. 65 from Oskořínek, completely worn beams continuously puddled by mushy clay mortar. Přerov nad Labem, Detail des unfachmännisch gegründeten Blockbaus vom Haus Nr. 65 aus Oskořínek, völlig abgelebte, durchlaufend mit dem breiigen Strohhlemestrich verschmierte Balken.

13. Dům s podsíní čp. 65 v Oskořínku, prostor topeniště, torzo kapkovité pece s druhotnou vyzdívkou, fotografický podklad pro zpracování fotometrické dokumentace, červen 2015, foto A. Rákosníková, NPÚ ÚOP SČ. House with arcade No. 65 in Oskoříněk, the fireplace area, the torso of a drop-shaped oven with secondary lining, photographic material used for the preparation of photometric documentation. Vorlaubenhaus Nr. 65 in Oskoříněk, Feuerstelle, Torso des tropfenförmigen Ofens mit sekundärer Ausmauerung, fotografische Unterlage für die Ausarbeitung der fotometrischen Dokumentation.

15. Přerov nad Labem, nově vyzdžené dvorní průčelí domu s podsíní čp. 65 z Oskořínku z přenesených nepálených cihel, pohled z interiéru, září 2015, foto M. Hanzlíková, NPÚ ÚOP SČ. Přerov nad Labem, the courtyard facade of house with arcade No. 65 from Oskoříněk newly lined with transferred unfired bricks, view from the interior. Přerov nad Labem, die unter der Verwendung von transferierten Lehmziegeln neu gemauerte Hoffassade des Vorlaubenhauses Nr. 65 aus Oskoříněk, Ansicht vom Hausinneren.

feru schopné. Rozebrání a opětovné vyzdění této části nebylo realizovatelné bez podrobné dokumentace. Finanční i časová náročnost podobného postupu značně přesahovala reálné možnosti stavby. Prostor topeniště byl proto při obnově vyzděn z plných pálených cihel.

Valeně klenutý kamenný sklep, přístupný svlačkovými dveřmi v trámkové zárubni v podlaze síně, nebyl přenesen ani obnoven na novém místě v podobě kopie. Vstup do sklepa naznačují pouze svlačkové dveře ve stejné pozici v podlaze síně.

Prováděcí firma neměla zkušenost s hliněným stavitelstvím a netroufala si provést transfer kompaktních bloků zdiva z nepálených cihel síňového a komorového

14. Dům s podsíní čp. 65 v Oskořínku, situace po přenesení roubeného dílu a částečné neodborné destrukci zdiva z nepálených cihel, zbývající hliněné zdivo provizorně překryto plachtami, červen 2015, foto M. Hanzlíková, NPÚ ÚOP SČ. House with arcade No. 65 in Oskoříněk, the situation after the transfer of the timbered part and partial unprofessional destruction of the unfired brick masonry, the remaining clay masonry provisionally covered by canvas. Vorlaubenhaus Nr. 65 in Oskoříněk, Zustand nach der Transferierung des Blockbauteiles und der unfachmännischen Destruktion des Mauerwerks aus luftgetrockneten Lehmziegeln, das restliche Lehm-mauerwerk ist provisorisch mit Planen bedeckt.

dílu. Po složitých jednáních, která byla limitována termíny vázanými na dotační titul a celkový rozpočet, se podařilo prosadit zadání této etapy jedné z firem v naší republice, které se specializují na hlínu a hliněné stavby. Po konzultacích s přední odbornicí Ivanou Žabičkovou z Fakulty architektury Vysokého učení technického v Brně, která se dlouhodobě věnuje výzkumu a využití hlíny ve stavitelství, byla oslovena firma db v.o.s., zastoupená Bohdanem Nebesařem. Zdivo síňového a komorového dílu bylo předchozími neodbornými zásahy a nedostatečnou ochranou proti srážkové vlhkosti po přenesení krovu poškozeno (obr. 14). Po posouzení stavebnětechnického stavu stěn

16. Dům čp. 65 v Oskořínku, přenesení dvou kompaktních bloků zdiva z nepálených cihel pomocí jeřábu z původního místa na nákladní auto, září 2015, foto M. Hanzlíková, NPÚ ÚOP SČ. House No. 65 in Oskoříněk, the transfer of two compact blocks of masonry from the original place onto a lorry using a crane. Haus Nr. 65 in Oskoříněk, Transferierung der zwei kompakten Mauerwerkblöcke aus luftgetrockneten Ziegeln mithilfe eines Krans vom ursprünglichen Aufstellungsort auf den Lastkraftwagen.

18. Přerov nad Labem, dva vzájemně provázané bloky zdiva včetně omazávky a vápenných nátěrů, interiér nově vyzděného komorového dílu domu čp. 65 z Oskořínku, září 2015, foto M. Hanzlíková, NPÚ ÚOP SČ. Přerov nad Labem, two interconnected blocks including coating and lime paint, the interior of the newly lined chamber section of house No. 65 from Oskoříněk. Přerov nad Labem, zwei miteinander verbundene Mauerwerkblöcke einschließlich Lehmputzes und Kalkanstrichs, Interieur des neu ausgemauerten Wohns-peicherteils vom Haus Nr. 65 aus Oskoříněk.

z nepálených cihel musela být jejich převážná část rozebrána na jednotlivé cihly a po přenesení na místě znovu vyzděna podle zaměření a fotodokumentace (obr. 15). Nepálené cihly, které se nepodařilo zachránit, byly kvůli rozpočtu stavby nahrazeny plnými pálenými cihlami. Pro transfer v blocích zůstal pouze úsek zadní části obvodové zdi uličního průčelí. Zeď z nepálených cihel byla rozřezána na dva bloky, a ty byly úspěšně přeneseny (obr. 16) a osazeny na předem připravenou kamennou podezdívku (obr. 17), vzájemně provázány a začleněny do okolního zdiva domu²³ (obr. 18).

17. Přerov nad Labem, osazování dvou kompaktních bloků zdiva z uličního průčelí komorového dílu na připravenou podezdívku, září 2015, foto M. Hanzlíková, NPÚ ÚOP SČ. Přerov nad Labem, placing the two compact blocks from the street facade of the chamber section onto a prearranged socle. Přerov nad Labem, Wiederaufbau der zwei kompakten Mauerwerkblöcke von der Straßenseite des Wohns-peicherteils auf dem vorab vorbereiteten Sockel.

Závěr

Muzea v přírodě jsou veřejně přístupnými areály, plní edukační funkci a měla by zprostředkovávat ukázky autentické podoby historických vesnických staveb a zaniklé nebo zanikající pracovní metody. Základním předpokladem je dodržení stavebněkonstrukčních postupů, přenesení maximálního množství původních konstrukcí včetně stavebních detailů a jejich nové umístění ve shodě s původním začleněním do stavby. Přes všechny nedostatky při transferu a následné obnově poloroubeného domu s podsíní čp. 65 z Oskořínku (obr. 19) lze stavbu díky přenesení dvou kompaktních bloků zdiva z nepálených cihel z uličního průčelí a rozebrání a znovupostavení hliněné zdi dvorního průčelí zařadit k odborným aktivitám v České republice usilujícím o sjednocení přístupu, který odpovídá soudobým požadavkům na prezentaci a kultivovanou popularizaci architektonického dědictví venkova.

Poznámky

1 PEŠTA, Jan. *Encyklopedie českých vesnic. Díl I. Střední Čechy a Praha*. Praha: Libri, 2003, s. 310: „Podsín: – otevřená prostora v přízemí domu (obvykle ve štítovém průčelí), podpíraná sloupky (často vyřezávanými). Je obdobou městských podloubí.“

2 FROLEC, Václav a VAŘEKA, Josef. *Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1983, s. 117; MENCL, Václav. *Lidová architektura v Československu*. Praha: Academia, 1980, s. 252–255; PEŠTA, Jan: *Encyklopedie českých vesnic. Díl I. Střední Čechy a Praha*. Praha: Libri, 2003, s. 16, 310.

3 FROLEC, Václav a VÁŘEKA, Josef. *Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1983, s. 167; KOŽÍŠEK Karel (ed.). *Poděbradsko. Obraz minulosti i přítomnosti. Díl I. Popis politického okresu Poděbradského*. Poděbrady: nákladem vlastním, 1906, s. 332, obr. s. 353; KOŽÍŠEK Karel (ed.). *Poděbradsko. Obraz minulosti i přítomnosti. Díl III, část první. Místopis okresu Královéměstského*. Nymburk: nákladem vlastním, 1909, s. 28, 113, 125, 139, 141, 143, 191, 195, 196, 246; ŠKABRADA, Jiří a VAJDIŠ, Jaroslav. *Lidová architektura Středočeského kraje*. Praha: Středisko státní památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje, 1984, obr. 24; DITRICH, Tomáš, DOSTÁL, Petr a KÁBRTOVÁ Kateřina. *Inventarizační průzkum lidové architektury okresu Nymburk*. Strojopis. Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů v Praze. Praha 1988.

4 Polabská roubená architektura je příbuzná s roubenými stavbami jižního Jičínska a dolního Pojizeří. Viz též MENCL, Václav. *Lidová architektura v Československu*. Praha: Academia, 1980, s. 252; PEŠTA, Jan. *Encyklopedie českých vesnic. Díl I. Střední Čechy a Praha*. Praha: Libri, 2003, s. 16. I zde se v minulosti hojně vyskytovaly domy s podsíní, dnes zastoupené jen výjimečně. K dochovaným stavbám patří například dům v Morcinově u Lomnice nad Popelkou, okres Semily, a památkově chráněný dům čp. 41 v Radimi u Jičína, okres Jičín, který byl roku 2014 díky celkové obnově zachráněn před úplným zánikem. Dům byl loňského roku nominován za Královéhradecký kraj na cenu Patrimonium pro futuro 2015 v kategorii záchrana památky. [cit. 22. 2. 2016] Dostupné z: <http://www.npu.cz/patrimonium-pro-futuro/2015/vypis/detail/15/>.

5 Pro účel předkládané stati nebyl proveden podrobný průzkum všech vesnických sídel v Polabí. Přesto lze předpokládat, že následně uváděný výčet v terénu dochovaných staveb s podsíní by byl na základě plošného průzkumu navýšen jen nepatrně. Předpoklad je opřen o výsledky Inventarizačního průzkumu viz DITRICH, Tomáš, DOSTÁL, Petr a KÁBRTOVÁ Kateřina. *Inventarizační průzkum lidové architektury okresu Nymburk*. Strojopis. Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů v Praze. Praha 1988, o vlastní zkušenost z památkové praxe v okrese Nymburk a v neposlední řadě o odbornou konzultaci s Janou Berkovou, NPÚ ÚOP SČ, a architektem Janem Peštou, kteří mají mnoholetou památkovou praxi i badatelskou zkušenost s vesnickou architekturou na území Středočeského kraje.

6 Kopie kovárny v Jíkvě čp. 124 je jednou ze staveb, o které bylo v roce 2015 rozšířeno Polabské národopisné muzeum v Přerově nad Labem.

7 Popis k nejstarší známé fotografii domu čp. 65 z Oskořínku (viz KOŽÍŠEK, Karel (ed.). *Poděbradsko. Obraz minulosti i přítomnosti. Díl III, část první. Místopis okresu Královéměstského*. Nymburk: nákladem vlastním, 1909, s. 141.) označuje stavbu termínem *chalupa*. Pro účel předkládané práce nebyla, vzhledem k časovým možnostem, provedena archivní rešerše, avšak při porovnání velikosti jednotlivých objektů areálu čp. 65 s ostatní zástavbou ulicové návsi v Oskořínku na mapě stabilního katastru z roku 1842 je možné usuzovat, že se jednalo spíše o dům selské usedlosti, než o obydlí chalupníka. Termín *chalupa* byl v minulosti často používán

19. Přerov nad Labem, přenesený dům s podsíní čp. 65 z Oskořínku po celkové obnově, doplnění vymazávek a hliněné mazaniny bylo z technologických důvodů odloženo na následující rok, listopad 2015, foto M. Hanzlíková, NPÚ ÚOP SČ. Přerov nad Labem, the transferred house with arcade No. 65 from Oskořínka after the overall reconstruction; the completion of the coating and clay mortar was postponed until the following year for technical reasons. Přerov nad Labem, das transferierte Vorlaubenhäus Nr. 65 aus Oskořínka nach dem vollendeten Wiederaufbau, Ergänzung des Fugenverstrichs und Lehmputzes wurde aus technologischen Gründen erst in das kommende Jahr verlegt.

v širším významu ve smyslu *obytné stavení*. Jednoznačné určení sociálního zařazení by ukázaly výsledky archivního průzkumu.

8 Z informací získaných ve spisovém archivu NPÚ ÚOP SČ vyplývá, že v letech 1985 až 1995 probíhala složitá jednání vyvolaná změnou vlastníka a žádostí o upuštění památkové ochrany domu čp. 65 v Oskořínku. Nový majitel již v roce 1987 usiloval o zrušení památkové ochrany a následnou demolici intaktně dochované stavby. Objekt byl až do roku 1984 trvale obýván a nevykazoval žádné statické poruchy. Nutnost drobnějších oprav, jež nepřesahovaly povahu běžné údržby, nebránila jeho dalšímu využívání. Ministerstvo kultury České republiky (MKČR) roku 1988 přerušilo řízení o upuštění památkové ochrany a požadovalo posouzení možnosti prodeje domu nebo jeho přemístění do Polabského národopisného muzea v přírodě v Přerově nad Labem nebo do Muzea lidových staveb v Kouřimi. Z důvodů technické a finanční náročnosti neprojevovala oslovená muzea při jednáních o transfer objektu zájem. Počátkem 90. let minulého století vlastníci, v rozporu s památkovým zákonem, odbourali bez vědomí památkových orgánů zděné chlévy navazující na dům. Okresní úřad v Nymburce následně zadal zpracování statického posudku, který jednoznačně konstatoval možnost obnovy domu i přes provedenou demolici chlévů. Nezbytná byla pouze oprava vypadlých sloupků podsíně, neboť kvůli chybějící podpoře docházelo k deformaci předsazené části krovu. Na základě urgency MKČR byla opět oslovena muzea v přírodě. Polabské národopisné muzeum na výzvu písemně nereagovalo. Regionální muzeum v Kolíně v roce 1993 sdělilo, že se k přemístění domu čp. 65 z Oskořínku do Muzea lidových staveb v Kouřimi nepřiklání. Z výsledků všech jednání vyplývá, že bylo opakovaně preferováno zachování stavby na místě. Na základě výsledků statického i odborného posudku a vyjádření památkových orgánů uzavřelo MKČR v roce 1995 řízení a rozhodlo o neupuštění od památkové ochrany. I přes nabízený příspěvek a další jednání s vlastníkem se bohužel nepodařilo ani v následujících letech provést statické zajištění a zahájit celkovou obnovu objektu.

9 Opatřený hliněnou mazaninou.

10 Viz KOŽÍŠEK Karel (ed.). *Poděbradsko. Obraz minulosti i přítomnosti. Díl III, část první. Místopis okresu Královéměstského*. Nymburk: nákladem vlastním, 1909, s. 141.

11 PEŠTA, Jan a VESELÝ, Jan. *Oskořínek čp. 65*, Archiv NPÚ ÚOP SČ.. Zaměření, výkresy v měřítku 1 : 50, 2009.

12 PEŠTA, Jan. *Oskořínek čp. 65*. In: *Návrh transferu a doplnění*, Archiv NPÚ ÚOP SČ. Studie, výkresy v měřítku 1 : 50, 04/2010.

13 SPĚVÁČKOVÁ, Marcela. *Výstavba (transfer) domu z Oskořínku, roubené stodoly (částečný transfer) a pilířové stodoly (replika)*, Archiv NPÚ ÚOP SČ. Areál skanzenu v Přerově nad Labem, projektová dokumentace, výkresová část v měřítku 1 : 50, 05/2010.

14 Původně zamýšlená dostavba muzea v přírodě zahrnovala transfery domu s podsíní z Oskořínku a roubené stodoly ze Sovenic doplněné o kopii pilířové stodoly. Později došlo k rozšíření o kopie kovární z Jíkve čp. 124 a kaple. Roubená stodola ze Sovenic v období mezi zpracováním studie v roce 2010 a skutečnou realizací v roce 2015 zanikla a byla provedena také jako kopie podle fotodokumentace původní stavby.

15 Dostavba muzea byla zahájena v dubnu 2015. Transfer domu z Oskořínku byl pouze jednou z pěti realizovaných staveb,

kteřé měly být všechny dokončeny již v září 2015. Vzhledem ke komplikacím na stavbě a administrativním prodávám bylo povoleno prodloužení termínu dokončení na říjen 2015.

16 Zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších změn.

17 Např. transfery v Muzeu vesnických staveb středního Povltaví ve Vysokém Chlumci nebo Souboru lidové architektury v Zubrnicih.

18 Těsně před dokončením předkládané práce kontaktoval NPÚ ÚOP SČ kastelán hradu Velhartice Petr Mejstřík s informací o přenesení roubeného špýcharku s roubenou klenbou a navazujícím zděným mlatem do podhradí, které se uskutečnilo v roce 2007. Špýchar byl transferován v celku bez rozebrání na jednotlivé trámy. Současně byly přeneseny dvě kompaktní stěny mlatu zděné z nepálených cihel. Unikátní transfer nebyl bohužel publikován v odborné literatuře a nemohl posloužit jako podklad pro přípravu přenesení zděné části domu z Oskořínku. Ve Velharticích bylo zdívo před vlastním přesunem stabilizováno pomocí cementového potěru, který byl aplikován na separační vrstvu. Po přenesení na nové místo byla cementová krusta ze zdíva odstraněna. Domnívali jsme se, že prvním transferem hliněného zdíva v České republice je přenesení dvou bloků z Oskořínku do Přerova nad Labem. Sdělení Petra Mejstříka zcela jednoznačně přesouvá prvenství ze středních Čech do Velhartic i přesto, že při transferu do podhradí hradu Velhartice bylo postupováno zcela odlišným způsobem, než bude dále popsáno u přesunu dvou hliněných bloků z Oskořínku.

19 SPĚVÁČEK, Jan. *Rozšíření areálu Polabského národopisného muzea v Přerově nad Labem. Konstrukce pro Transfer bloků zdíva, dům čp. 65, Oskořínek*, Archiv NPÚ ÚOP SČ. Výkres v měřítku 1 : 20, 6/2015.

20 JÄGER, Bernd. Přenos hliněné zdi do Muzea vesnice Niedersulz. In: PLÖCKINGER, Veronika a NOVOTNÝ, Martin. *Hliněné stavby – tradice a současnost: symposium s cílem propojit české, rakouské a další odborníky*, 26.–28. 3. 2014. [dvojazyčná česká a německá mutace]. Atzenburgg: Weinviertler Museumsdorf Niedersulz, 2014, s. 84–94.

21 Městský úřad Lysá nad Labem, MěÚ Nymburk, NPÚ ÚOP SČ.

22 K základnímu metodickému vedení zástupců stavební firmy posloužilo mj. PEŠTA, Jan. *Oprava roubené chalupy: krok za krokem. Chatař a chalupář*. 2005, 14, č. 1, s. 20–21; PEŠTA, Jan. *Průzkumy domu: krok za krokem. Chatař a chalupář*. 2005, 14, č. 2, s. 18–19; PEŠTA, Jan. *Oprava roubených stěn: krok za krokem. Chatař a chalupář*. 2005, 14, č. 3, s. 20–21; PEŠTA, Jan. *Oprava krovu: krok za krokem. Chatař a chalupář*. 2005, 14, č. 4, s. 18–19; PEŠTA, Jan. *Oprava stropů: krok za krokem. Chatař a chalupář*. 2005, 14, č. 5, s. 24–25; PEŠTA, Jan. *Nový štít: krok za krokem. Chatař a chalupář*. 2005, 14, č. 9, s. 20–21; PEŠTA, Jan. *Nová okna: krok za krokem. Chatař a chalupář*. 2005, 14, č. 12, s. 16–17; PEŠTA, Jan. *Povrchové úpravy dřeva: krok za krokem. Chatař a chalupář*. 2006, 15, č. 1, s. 22–23; PEŠTA, Jan. *Rekonstrukce chalup a památková péče: krok za krokem. Chatař a chalupář*. 2006, 15, č. 2, s. 16–17; PEŠTA, Jan. *Chalupa v kožichu z Polabí. Sruby a roubenky*. 2013, č. 2, s. 46–51.

23 Transferu v blocích by měla být věnována připravovaná podrobná stať autorské dvojice Hanzlíková M., Nebesař, B.

Transfer and final reconstruction of one of the last houses with an arcade in the region of Polabí

Markéta Hanzlíková, National Heritage Institute, Central Bohemia Regional Office in Prague

Key words: Oskořínek, Polabí Ethnological Open-Air Museum in Přerov nad Labem, house with arcade, transfer, reconstruction, timbering, unfired brick walls, transfer of compact blocks

The transfer and subsequent reconstruction of one of the last houses with an arcade in Polabí (the region along the River Labe) was carried out in 2015. The house was transferred from the village of Oskořínek in the Nymburk District to the Polabí Ethnological Open-Air Museum in Přerov nad Labem. A semi-timbered single storey building with a partial basement of a traditional three-section disposition with an arcade along the front facade stood on a quarry stone socle. The National Heritage Institute of the Czech Republic prefers to preserve and reconstruct listed monuments in situ. In the case of the long unused and ill-maintained house from Oskořínek, which was in a poor technical condition, however, the only way of saving it was to transfer it to

an open-air museum. The back transverse wall of the house was missing due to an earlier insensitive removal of a farm part that had been connected to the three-section disposition of the house. The transfer of the timbered part of the house, a relatively common practice in the Czech Republic, required exacting negotiations with the company that carried it out, which lacked experience with renovation of historical buildings. The transfer of the brick constructions from unfired bricks was carried out by partial dismantling and subsequent re-bricking using unfired bricks supplemented with full fired bricks. For the second time in the Czech Republic, a section of the perimeter wall from unfired bricks was successfully transferred in two compact blocks.

Die Transferierung und der darauffolgende Wiederaufbau eines der letzten Vorlaubenhäuser aus dem Elbtal

Markéta Hanzlíková, Nationalinstitut für Denkmalpflege, Zweigstelle für Mittelböhmen in Prag

Schlüsselwörter: Oskořínek, Elbtaler Freilichtmuseum in Přerov nad Labem, Vorlaubenhaus, Transferierung, Wiederaufbau, Blockbau, Lehmziegelmauerwerk, Transferierung von kompakten Blöcken

Im Jahre 2015 fanden die Transferierung und der darauffolgende Wiederaufbau eines der letzten Vorlaubenhäuser aus dem Elbtal statt, das Haus wurde aus Oskořínek im Bezirk Nymburk (Nimburg) in das Elbtaler Freilichtmuseum in Přerov an der Elbe (Polabské národopisné muzeum v Přerově nad Labem) übertragen. Der ebenerdige, teilweise gezimmerte und teilweise unterkellerte Bau mit dem traditionellen, in drei Zonen gegliederten Grundriss und einer sich vor der Hauptgiebelfront befindenden Unterlaube stand auf einem gemauerten Sockel aus Bruchstein. Die Denkmalpflege in der Tschechischen Republik bevorzugt zwar die Erhaltung und Wiederherstellung der unter Denkmalschutz stehenden Bauten direkt in situ, im Falle des langfristig nicht genutzten und nicht gepflegten Hauses aus Oskořínek, das sich daher in schlechtem bautechnischem Zustand befand, stellte die Transferierung ins Freilichtmuseum jedoch die einzige Möglichkeit dar, wie es gerettet werden

konnte. Der Wirtschaftsteil, welcher an das Haus mit der Drei-Raum-Disposition anknüpfte, wurde in der Vergangenheit rücksichtslos abgeschafft. Infolge dieser Destruktion fehlte die hintere Querwand. Die Transferierung des in Blockbauweise gezimmerten Hausteils, die in der Tschechischen Republik sonst eine relativ übliche Praxis darstellt, gelang nicht ohne anstrengende Verhandlungen mit der Firma, welche die Transferierung durchführte, denn diese hatte keinerlei Erfahrungen mit der Wiederherstellung von historischen Bauten. Die gemauerten Konstruktionen aus Lehmziegeln wurden teilweise auseinandergenommen und dann unter der Wiederverwendung dieser Elemente wiederaufgebaut, wobei die fehlenden Lehmziegel durch Mauerziegel ergänzt wurden. In der Tschechischen Republik gelang es zum zweiten Mal, dass ein Abschnitt der Einfassungsmauer vom Wohnspeicherteil aus Lehmziegeln in zwei kompakten Blöcken übertragen wurde.